

DEÜ. İLAHİYAT FAKÜLTESİ,
İZMİR İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI

ve
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
İZMİR İL MÜFTÜLÜĞÜ
İşbirliğiyle Düzenlenen

HAZRETİ ALİ -SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ-

24-25 Ekim 2007

İZMİR - 2009

Hz. Ali'nin Egemenlik Anlayışı

Doç. Dr. A. Bülent ÜNAL*

İslam Tarihine damgasını vuran Hz. Ali, , yaşadığı çağdan günümüze kadar, İslam dünyasında siyasi hayata da damgasını vurmuştur.

Gerek geçmişte, gerekse günümüzde onun siyaset anlayışını başarılı bulanlar yanında, tenkit edenler de buluna gelmektedir. Biz bu tebliğimizde onun siyaset ile ilgili görüş ve uygulamalarından bahsettikten sonra bunlar hakkındaki düşüncelerimizi beyan etmeye çalışacağız.

Siyaset ve yönetmek kavramları, hâkimiyetten ayrılır. Hakimiyeti yönetimin bir unsuru olarak görmek de mümkündür. Hakimiyet şekli ve hakimiyet anlayışına göre siyaset ve yönetim de şekillenmektedir. Ben burada, Hz. Ali'nin yönetim anlayışını tesbit noktasına katkı babından onun hâkimiyet anlayışını, Siffin Vak'ası ve sonrasında ortaya çıkan tahkim olayı çerçevesinde ele almaya çalışacağım.¹

Hz. Ali'nin davranışlarını ve söylediği sözleri incelediğimizde onun ütöpik değil, gerçekçi bir hâkimiyet beklentisi içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, aşağıda ele alacağımız gibi, onun sözlerinden ve davranışlarından onun kendine mahsus bir hâkimiyet telakkisinin olduğunu kabul edebiliriz.

Siffin'de taraflardan biri olan Hz. Ali'nin hayatı ve hilafeti bir suikastla sona erdirilmiştir. Karşı taraf olan Muaviye ise aynı akıbetten kurtulmuştur. Bu netice bizce Ali'nin başarısız bir yönetici, Muaviye'nin ise başarılı olarak değerlendirilmesi için yeterli bir sebep değildir. Bilakis Hz. Peygamber zamanından beri yönettiği ve zaferle sonuçlandırdığı savaşlar, Hz. Peygamberin ona verdiği görevler dikkate alınırsa Hz. Ali'nin, iyi bir komutan olduğu ve buna bağlı olarak da askeri yönden iyi bir idareci olduğu sonucu çıkarılabilir. Kaynaklardan öğrendiğimize göre, Hz. Ali peygamberin dizi-dibinde yetişmiştir. Hayatı hep Peygamberle birlikte geçmiş, adeta onun bir fedâisi ve gölgesi konumunda olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, onun kişiliği ile ilgili olarak, ona "**ilmin ve hikmetin kapısı**" demiştir. O, ilim, hilm, takvâ ve ihlâs sahibi bir **Allah adamı**dır. Tabiatı icabı bu dünyadan ziyade, ahireti kazanmaya çalışan bir karakter sahibidir. Cengâver yapısının uzantısı olarak mert, cesur, kahraman, dosdoğru, doğruyu olduğu gibi söyleyen, açıksözlü ve **muttaki** bir yapıya sahiptir.

Hz. Ali, İslâm'a, Kur'an ve Sünnet'e sıkıca bağlıdır. Asil ve affedicidir. Böyle kahraman, mert, cesur ve savaşçı kişilerin katı kalpli oldukları dü-

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Ayrıca bkz. Bülent Ünal, *İlk Devir İslam Düşüncesinde Egemenlik*, İzmir, 2007.

² Fiğlalı, *İmam Ali (Ali İbn Ebi Tâlib)*, Ankara, 1996, 7.

şünülebilirse de o, aksine yumuşak kalpli, şefkatli ve merhametli bir insandır. Muaviye, Siffin savaşında Fırat'tan Hz. Ali ve ordusunun su almalarına engel olduğunda, Hz.Ali su yolunu ele geçirdikten sonra aynı şeyi onlara yapmamaktadır. Müslümanın müslümana zulmetmeyeceği prensibiyle hareket eden Hz.Ali, Muaviye ve askerleri için aynı muameleyi yapmamış, hak ve hukuka riayet eden siyaset adamı vasfı yanında *muttaki bir müslümana yakışan* bir vasıf sergilemiştir.³ Çünkü "İlmin kapısı" Hz.Ali, *kaba kuvvetin hâkimiyetinden ziyade Kur'an'ın istediği **hakkın ve ilmin hâkimiyetini***,⁴ dolayısıyla *Kur'an'ın hâkimiyetini* tesis gayreti içindedir. Kur'an'a uymayı her şeyden önde tutan Hz.Ali, onun istediği hâkimiyet tarzını içinde bulunduğu şartlar ve elindeki insan malzemesi muvacehesinde yerine getirmeye çalışmıştır. Hz.Ali'de, egemen olma tutkusu ve hırsının olduğunu söylemek, onu hiç tanımamak anlamına gelir. Tam tersine kaynakların bildirdiği kadıyla o bazı yanlış anlaşılmalara sebep olabilecek ufak tezahürler sergilese de, yine kaynaklar çerçevesinde, hayatı boyunca ve Hz.Peygamberin vefatından itibaren kendi hilafetine kadar geçen yirmi dört sene içinde, kendinden önceki üç halifenin yönetimi müddetince ve sonrasında herhangi bir iktidar mücadelesine girmemiştir.

- Ya da iktidarı ele geçirmeye yönelik ne bir tavır ne de bir harekette bulunmuştur. Hz.Ömer'in vefatından sonra, Hz.Osman'dan önce kendisine sunulan hilafet görevini, -istenen şartların tamamını kabul edip hilafete geçmesi mümkün iken- kabul etmemesi, Hz.Osman'ın vefatından beş veya yedi gün sonra insanlardan gelen baskı ve zorlama ile neredeyse

³ Hz.Peygamberin Mekke müşrikleriyle yaptığı Bedir savaşı hatırlanacak olursa, Peygamber Bedir kuyularını kapattırması ve karşı tarafı sudan mahrum bırakmıştır. Buradan elbette ki Hz.Ali'nin Peygamber'den daha muttaki olduğu sonucu çıkarılamaz. Hadiseler arasında fark vardır. Hz.Peygamber, müşriklerle yaptığı savaşta, onlara karşı Kur'an çerçevesinde *sert ve kaba* davranırken, Allah'ın emrini yerine getirmektedir; Hz.Ali'nin karşısındakiler, müşrik değil, müslümanlardır. Ali'nin önündeki hadisenin sadece bir savaş olmadığı ortadadır. O, isyan etmiş bulunan müslümanlarla onlar, Allah'ın emrine boyun eğinceye, yani kendisine bey'at edinceye kadar savaşmak durumundadır. Ancak karşı taraftan; Muaviye'den aynı hassasiyeti görmek mümkün değildir. O bu savaşın her ne pahasına olursa olsun, her çeşit vasıtaya başvurularak kazanılması gerektiğini düşünmekte, insan hayatını ve manevi değerlerini, kendi istekleri doğrultusunda kullanmaktadır. Ali için Ahiret ve Allah rızasını kazanmak önemli iken, Muaviye İslam öncesi ve ailesinden gelen eski gelenek ve alışkanlıklarının etkisiyle, yalnızca iktidarı ele geçirmek ve insanlar üzerinde *uluw* tipinde bir hakimiyet kurmak istemektedir. Bunun için de hiç çekinmeden karşısındakilerin müslüman olduğuna aldırmadan savaşın aldatmadan ibaret olduğu anlayışıyla karşı tarafa su vermekte, ya da kutsal değerleri kendi isteklerine alet etmekten çekinmemektedir.

⁴ Kur'an, müminlere semavât ve arzın kapılarını araştırmaya ve kanunlarını keşfetmeye açmıştır. Bununla Kur'an, bilginin hâkimiyetini amaçlamaktadır. Hz.Ali'nin özellikleri ve insan haklarına riayetiyle ilgili bkz. Fiğlalı, "İmam Ali and Human Rights", İmam Ali's Festival Fourteen Centenary of al-Ghadeer, Zilhicce 1410/July 1990, London, 87; Fiğlalı, *İmam Ali (Ali İbn Ebi Tâlib)*, 70 vd..

istemeyerek⁵ bu görevi kabulü, takvası, onun böyle bir hırsa sahip olmayışının delili olarak gösterilebilir.⁶ Cemel vak'asında istemeden girdiği savaşta, ölen Talha ve Zübeyr'in ve diğer ashabin bizzat gömülmelerine refakat etmesi, üzüntüsünden ağlaması, Hz. Aişe'yi gereken saygı ile uğurlaması, bu savaş akabinde ganimet taksimi yapmaması onun **hakkaniyetinin** bir başka göstergesi olarak zikredilebilir.

Hz. Ali'nin Muaviye karşısındaki başarısızlığında onun sahip olduğu hâkimiyet ve siyaset anlayışının isabetsizliği ya da basiretsizliğinden ziyade, kendisini destekleyenlerin kusurlarının etkisi olduğu ortadadır.

Hz. Ali'nin hâkimiyet anlayışının teşekkülünde onun çocukluğundan beri peygamberin yanında bulunmuş ve onu bir bakıma peygamberin yetiştirmiş olması ve dolayısıyla İslam davasına en çok hizmeti geçenlerden birisi olması, her ne kadar o bunu ön plana almasa da kendisinin Hz. Peygamberin amcasının oğlu ve damadı olması, kendi imanı ve sahib olduğu İslam anlayışı, hakkaniyet, adalet, ehliyet gibi yüce değerleri meşru esaslar dahilinde (Kur'an ve Sünnet'in öngördüğü tarzda) taşımasının etkili olduğunu sanıyoruz. Buna bağlı olarak muhtemelen o hilafet davasını doğrudan ve alenen götürme de, belirttiğimiz hususiyetlerinden hilafet hakkının tabii olarak kendisine ait olması gerektiğini düşünmüştür.

İlk bakışta Hz. Ali'nin şahsiyetini, geçmişini ve onun İslam anlayışını yeterince tetkik etmeden siyasette onun pek ileri görüşlü olmadığı söylenebilir. Hatta bu husus şöylece iki sebep muvacehesinde izah edilebilir. Bunlardan biri, ya Hz. Ali bütün bunlara; hilafet ve dini liderliğe, sahip olmak açısından çok değer vermemektedir ki bizce Hz. Ali'nin fazilet, zühd ve takvasını nazar-ı itibara aldığımızda bunun doğru bir tespit olabileceğini düşünüyoruz. Ayrıca onun hakkında değerlendirmelerde bulunan klasik ve çağdaş araştırmacılar, onun bir **ahiret adamı** olduğunu belirtmektedirler. İkincisi ise Hz. Ali, siyaseti çok iyi bilmemektedir. Bu görüş de pek

⁵ İbn Esir, *Kâmil*, 3/192.

⁶ Eğer Ali'de iktidara geçme merak ve hırsı olsaydı, Peygamber'in vefatından 12 sene sonra bu fırsatı kaçırmaması gereği akla gelmektedir. Ancak o hakkaniyete son derece riayet eden, eşitlikçi, muttaki bir yapıya sahip olduğundan kendi prensipleri doğrultusunda hareket etmiştir. Hz. Osman, kendisine teklif edilen hilafete, Allah'ın kitabı, Rasulunun sünneti ve iki selefinin uygulamalarına bağlı kalma şartını kabul ederek geçerken, Hz. Ali ilk iki şartı kabul etmekte ve bunun ötesinde kendi görüşüyle içtihad edeceğini söyleyerek hilafete seçilme sırasını Osman'a devretmektedir. (Bkz. Taberi, *Tarih*, 4/233-8; İmaduddin Halil, *İslam Tarihi Bir yöntem Araştırması*, İstanbul, 1985, 38vd.) Bunların ötesinde Hz. Ali'nin bu davranışının iki sebebi olabileceği düşünülebilir; Hz. Ali, ya iki halifenin davranışlarını tasvip etmemektedir, -ki onları eleştirdiğine dair herhangi bir olay elimizde olmadığından bu gerçeğe mutabık değildir- veya onların yönetimdeki başarılarına erişemeyeceği endişesiyle, gücünün yettiğince Kitab ve Sünnet'e uygun yönetim vaad edebilmektedir. Tabii önerilen şartları kolayca kabul eden Hz. Osman'ın bu şartları ne derece yerine getirdiği de malumdur.

doğru görünmemektedir. Zira siyaseti, hakkın, hukukun, adaletin gerçekleştirilmesinde bir vasıta olarak gören; hilafetin de onun bir aracı olduğunu düşünen Hz.Ali'nin siyaseti bilmediğinin söylenmesinin yanlış olacağı kanaatindeyiz.⁷ Hâkimiyeti, her ne pahasına olursa olsun, her yola başvurarak elde edilmesi gereken bir vasıta olarak değil, müslümanlara hizmeti amaçlayan, kısacası Kur'an'ın istediği bir yönetimi ihtiva eden, müslümanların dünya ve ahiret saadetlerini temine yönelik bir vasıta olarak görmesi sebebiyle bu görüşün savunulmasının pek makul olmayacağını düşünmekteyiz.

Buna mukabil Hz.Ali ile olan siyasi mücadelesinde Muaviye'nin **kendi normları** çerçevesinde başarıya ulaştığı gerçektir. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz üzere biz bunu, Hz.Ali'nin başarısızlığı ya da siyaseti bilmemesi olarak yorumlamıyoruz. Bu durumu Muaviye'nin⁸ öteden beri Emevi sülalesinin liderlik hususundaki geleneği, tecrübesi ile bilenmiş, çocukluğundan itibaren Mekke ve Kureys yöneticileriyle bir arada yaşamış ve çekirdekten yetişmiş, her ne pahasına olursa olsun, meşru ya da gayri meşru yollarla hâkimiyeti elde edip, hilafete nail olma hırsına karşın; Hz.Ali'nin kişiliği, edebi, ahlak anlayışı, tevazusu, faziletleri, idealleri ve konumuyla bağdaşacak tarzda hareket etmiş olmasıyla izah edebiliriz.

Göründüğü kadarıyla Hz.Ali'nin, her ne pahasına olursa olsun hilafet ve hâkimiyeti ele geçirme gayreti olmadığı gibi, meşru ya da gayri meşru hiçbir yolu deneme çabasına da girmemiştir. Bu da onun siyasi ve ahlaki faziletinin bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Hz.Ali, hilafet hakkı konusunda, yalnızca *sahabe otoritesinin* sözünün geçtiğini düşünmektedir. Bu da bir bakıma bir seçkinciliktir. Gerçi bu seçkinciliğe de hakları vardır. Çünkü dinin kuruluş aşamasında onlar eziyet ve yükü çekenlerdir. Arap örfü, Kur'an ve bu durum birlikte ele alındığında, dine giriş ve hizmetteki bu önceliğin onlara bu hakkı ve liyakati, yetkiyi sağladığına inanılmıştır. Hz.Ali'ye göre bu seçkin sınıfın dışındakilerin idareyi beğenmemeleri ve bu düşüncelerini fiiliyata dökmeleri söz konusu değildir, bu isyan etmek demektir; ona savaş açılır. Bu durum,

⁷ Burada bir kavram kargaşasına neden olan, siyasetin farklı anlamlarda kullanılmasıdır. Eğer siyaseti, halka egemen olmak ve bunu elinde tutmak için her vasıtaya başvurmak olarak tarif edersek, Ali bunda başarısız, Muaviye ise aksine çok başarılıdır.

⁸ Makrizi, *Emevi-Haşimi Çekişmesi*, 42vd.; Lammens, "Muaviye", IA,8/438; İrfan Aycan, *Muaviye*, 26vd.

⁹ "**Muhacirlerden ve Ensar'dan (İslam'a girmekte) ilk öne geçenler ile bunlara güzelce tabi olanlar... Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır.** (Allah) onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur." (Tevbe 9/100)

"...Allah yanında en üstün olanınız, günahlardan en çok korunmanızdır..." (Hucurat 49/13)

idarenin, Peygamber devri ve yönetiminin devamı ve uzantısı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Israrla reddederse, müminlerin yolundan ayrılmış, yani kâfir olmuş sayılır. Bu düşünceyi doğrulayabilecek bir vakıa da Hz. Ebu Bekir zamanındaki *irtidat* hadiselerinde ortaya çıkmaktadır. *İrtidat*, aslında dinden dönme değil, vergi vermeyi reddetmek suretiyle, hâkimiyete boyun eğmemek (İslâm olmamak)'tır. Ancak bu hadiseye Hz. Ali'nin hâkimiyeti ve İslâmı anlayışı açısından baktığımızda, Kur'an ve sünnetin koyduğu esasları kabul etmemenin dinden dönme anlamına gelebileceğini göstermektedir. Çünkü onun zihninde müslümanlar gerek fert, gerek toplum olarak daima, hayat tarzlarını, Kur'an ve Sünnet çerçevesinde oluşturmak zorundadırlar. Bu da ona göre meşruiyet, demektir.

Hz. Ali tahkimi kabul etmediğinde, Osman'ın başına gelenlerle tehdit edilmiş ve bunun üzerine şu hutbeyi irâd etmiştir:

...Dün ben emiru'l-müminin iken, bugün emredilen oldum.
Nehyederdim. Nehyedilen oldum. Siz dünyada baki kalmayı sevdimiz.
Benim sizi istemediğiniz şeylere zorlamaya hakkım yoktur.¹⁰

Bu ifadelerde hâkimiyetin en temel manalarını bulmak mümkündür. Ali, tahkimi kabul etmek zorunda kalıp, akabinde bunu kabul etmesiyle, emîr ve hükümrân olma vasfını kaybetmiştir. Hükümrân olmanın verdiği esas yetkinin; "*insanları sevk etme, davranışlarını bir şeyi yapma ya da yapmama yönünde kontrol etmek*" olduğunu bilmekteyiz. Hz. Ali bu ifadeyle adeta hâkimiyeti tarif etmekte ve içinde buldukları durum sebebiyle hâkimiyetin artık kendisinde bulunmadığını da belirtmektedir. "*Benim sizi istemediğiniz şeylere zorlamaya hakkım yoktur*" derken, onun *cebri, müzdecer bir zulüm ve uluvv* yönetimini hiçbir zaman tasvib etmediğini ve bunlardan kaçındığını ifade etmektedir. Bu yetkinin izale oluşuyla Hz. Ali, İslâm ümmeti üzerindeki umumi hâkimiyetini yitirmiştir. Ali'nin kullandığı ve hâkimiyeti tarif eden son cümlesi bunu açıkça dile getirmektedir. Çünkü tahkim anlaşmasından sonra hakemler, Osman'ın kanını dava edecek ve suçluların cezalandırılmasına karar verecek bir mahkeme heyeti değildi. Hilafete kimin daha ehil olduğuna ve kimin halifelik yapacağına karar vereceklerdi. Tahkime rıza, bu anlamda Hz. Ali'nin kendi eliyle yetkisinin sonlandırılmasıdır. Bundaki esas sebep de onun beceriksizliğinde değil, ordusunun ve ümmetin bölünmesine razı olmayışı, daha fazla kan dökülmemesi konusundaki hassasiyeti karşısında Muaviye'nin bu insani vasıflara sahip olmaması ve onun bu hassasiyetini kötüye kullanması konularında aranmalıdır.

¹⁰ Minkari, *Siffin*, 484.

Hz.Ali'de, Hz.Peygamber'in vahiy alması dışındaki bütün yönlerini temsil eden bir lider anlayışı mevcuttur. Liyakat ve ehliyet açısından Hz.Ali, tam aranan vasıfları haizdir. Kendisi de, bunun farkındadır ve bunu gayet tabii karşılamaktadır. Ona göre bu vasıflara sahip olmayanların, böyle birileri varken, iktidarı aklının ucundan bile geçirmeleri söz konusu değildir. Hz.Ali, Muaviye veya bir başkasını bu konudan iyice uzak ve ehliyetsiz gördüğünden, onların bu mevkiye gelme istek ve gayretlerinin farkında olmasına rağmen, gelenekler ve seleflerinin açtığı yol muvacehesinde bunun imkanını çok uzak görmektedir. Bunu pek çok davranışı ve mektubuyla da dile getirmiştir. Muaviye'ye Sıffin öncesi dönemde kendisine bey'at etmesini sağlamak için gönderdiği mektuplarında bunu açıkça görmek mümkündür;

“Bizim ellerimizde peygamberlik üstünlüğü var, o soydanız biz; cahiliyye üstünlüğüyle üstün olan kişiyi hor-hakir ettik. Aşağı sayılana üstünlük verdik. Allah, Arabı kendi dinine bölük bölük soktukça bu ümmet, ister-istemez ona baş eğdi; kimisi inanarak Müslüman oldu, kimisi korkudan Müslüman oldu. İlk Muhacirler, üstünlükleriyle geçip gittiler, üstünlüğü elde ettiler. Şeytan'ın iğvasına uyma; onun sana yol bulmasına meydan verme vesselam.”¹¹

“Ne kötü bir zamana geldim ki şaşarım benimle beraber ayak diremeyen, İslam'ı benim gibi ilk kabul etmeyen kişi, tuttu da benimle aynı şeyi iddiada eş oldu; oysa ben onu tanımam bile. Sanmam ki Allah da tanısın...”¹²

“Ey Muaviye, siz ne vakit halka hâkim oldunuz, ne vakit ümmetin buyruğunu ellerinize aldınız; hem de geçmiş zamanlarda bir hakkınız, üstün bir şerefınız yok iken? Allah'a sığınınız kötülüğe düşüren sebeplerden. İsteklerin gafletine düşüp gitmekten, içinden, dışından, gizli, açık aykırılığa düşüp karşı durmaktan çekinmeni söylerim sana.”¹³

“Sen bizi Kur'an'ın hükmüne çağırdın; oysa ehli değildin onun. Senin çağırına uymadık, Kur'an'a uyduk, onun hükmüne razı olduk.”¹⁴

Hz.Ali, Hz.Peygambere halife olmak tarzında ele aldığı devlet yönetimi anlayışında kendisinin, Muhacirlerin ve Ensar'ın, bu işin tabiatı icabı ve haklı olarak önceliklerinin olması ve sözlerinin geçmesi gereğini düşünmektedir. Çünkü hilafet yapısı gereği, sadece bir iktidar değildir. Aynı zamanda Peygamber'in vahiy alması dışındaki dünyevi liderliğinin temsilidir. Buna da ona hayatı sırasında en yakınında bulunan sahabeti ve

¹¹ Nehcu'l-Belâğa, 449-450, trk.trc.312.

¹² Nehcu'l-Belâğa, 442, trc.309.

¹³ Nehcu'l-Belâğa, 444, trk.trc.311.

¹⁴ Nehcu'l-Belâğa, 507, trk.trc.320.

çocuk yaşından itibaren onun bir gölgesi gibi yanından ayrılmayan Hz.Ali'den daha layık ve ehil birisi yoktur. Yönetim konusunu dinin ayrılmaz bir parçası olarak gören Hz.Ali, İbn Mülcem tarafından yaralandıktan sonra İslam ümmetine vasiyetinde şöyle demektedir:

Size vasiyetim, Allah'a hiçbir şeyi ortak etmemeniz; Rasulullah'ın Sünnetini¹⁵ yitirmemenizdir. Bu iki direği dikin; bundan öte kınanmak yok size.

Oğulları Hasan ve Hüseyin'e vasiyetinde ise;

İkinize de Allah'tan çekinmeyi, dünya sizi arasa, istese bile onu aramayı, istememeyi vasiyet ederim. Ona ait bir şeyi elde edemediğiniz, elinizdekini yitirdiğiniz için de hayıflanmayın. Gerçeği söyleyin; ahiret ecri için iş görün. Zâlime düşman olun, mazluma yardımcı kesilin.¹⁶

diyerek, ahiret adamı vasfını vurgulayan Hz. Ali, her konuda zulüme meydan verilmemesini önemle ifade etmektedir.

Hz. Ömer, Kayser'in bizzat savaşa geleceğini duyunca kendisi de harbe katılmayı düşünmüş, Hz. Ali'ye bu konuda danışmıştı. Hz. Ali'nin Ömer'e tavsiyeleri, onun daha o zamandan siyaset ve yönetim konusunda oldukça ince, hassas ve ileri düzeyde fikirleri ve bilgisi olduğunu göstermektedir:

Buyruk sahibi, boncuk dizilen ipe benzer; boncuklar o ipliğe dizilir; onları, o iplik bir araya getirir. İplik koparsa düzen bozulur, boncuklar dağılır-gider; tam olarak asla dizilemezler.¹⁷ Sen düşmana bizzat karşı durur, savaşa katılırsan, alt olduğun takdirde Müslümanlara, o uzak şehirlerde, o uzak sınırlarda sığınacak bir yer kalmaz; senden sonra sığınacakları birisini bulamazlar. Savaş görmüş tecrübeli, yiğit birini kumandan tayin et. Onun maiyetine de belalara sabreden, savaşın çetinliklerine dayanan, öğüt tutan erler ver. Allah zafer verirse dileğin meydana gelir; ama aksi bir şey olursa, o vakit sen müslümanların sığınağı, güvenci olursun.¹⁸

Hz. Ali'nin Mâlik el-Eşter'i Mısır'a vali tayin ettiği zaman ona yazdığı uzun emir-name, devlet yönetimine ve siyasete dair onun, ne derece bilgi sahibi ve adaleti tesis edip yerine getirme hususunda titiz olduğunu, yönetimin ince ve hassas ayrıntılarını bildiğini, bir vakıa olarak halkın sınıflardan müteşekkil olduğunun farkında olduğunu, onları nasıl mutlu ede-

¹⁵ Nehcu'l-Belâğa, trk.trc.292.

¹⁶ Nehcu'l-Belâğa, trk.trc.293.

¹⁷ Nehcu'l-Belâğa, trk.trc.176.

¹⁸ Nehcu'l-Belâğa, trk.trc.177.

bileceğinin yollarını ve yine adaleti tesis edip, hakkaniyetle¹⁹ yönetimi nasıl gerçekleştireceğini çok iyi bildiğini anlamak mümkündür.

Yapılan her işte meşruluğun esas alındığı bir hâkimiyet anlayışına sahip olan Hz. Ali, bununla bir anlamda *hukukun üstünlüğü* prensibini gerçekleştirerek Allah rızasını kazanma çabasındaydı. Uygulamaları dik-kate alınınca Hz. Ömer'i bir anlamda *modernist* olarak nitelendirmek mümkün iken, Hz. Ali bu bağlamda biraz daha gelenekçi çerçeveye yakın görünmektedir.

Hz. Ali'nin davranış ve sözlerinden, bilenin, ehil olanın, söz sahibi olmasını vurgulayışından onun, Kur'an'ın getirmek istediği hâkimiyet anlayışına bu bağlamda mutabık bir anlayış içinde olduğunu söylemek mümkündür. □

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ (Oturum Başkanı)

Ben de teşekkür ederim. Yalnız burada yanlış bir irtidad kelimesi kullanıldı. Ben o konuyu şöyle biliyorum: Hz. Peygamber hastalandığı sırada, tabii, bazı kişiler dinden döndüler. Ama o dönemde 'irtidad' denilmemiş buna, daha sonra 'irtidad' olarak isimlendirilmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in vefatıyla beraber bu Arabistan'ın, neredeyse, tamamını saran hareket, sadece irtidad hareketi değildi. İçinde zekat vermeme ve başka meseleler de vardı. Bize bunu haber veren en erken kaynaklar bunu 'ridde' hareketi olarak isimlendirmiştir. Vakıdî de bu konuyla ilgili Kitabı'r-Ridde diye bir kitap yazmıştır. Bu nedenle biz bu hareketlere genel olarak 'ridde' diyoruz. İrtidad daha farklıdır, gerçekten dinden dönmeyi ifade eder. Literatürde yerleşmiş olarak kullanılıyor artık, diye düşünüyorum. Şimdi farklı bir tebliğle karşı karşıyayız. Bu anlatılanlar genelde Hz Ali dönemiyle ilgili tebliğlerdi. Daha sonraları Hz. Ali'yi algılamanın farklı tezahürlerinden birisini görüyoruz, bu tebliğde. Buyurun, Hüseyin Bey.

¹⁹ Nehcu'l-Belâğa, trk.trc.368-382.